

A régi Pest-Buda.

— Tizennegyedik közlemény. —

A magyar fővárosnak legszebb része, amely tulajdonképen most kezd igazán kibontakozni, a Krisztinaváros. Tágas völgyben talál helyet s minden tekintetben arra hivatott, hogy nagyarányú fejlődésével Budapest gyönyege legyen. Ez a városrész, amely az első kerületnek egyik kisebb részét foglalja magában, egyáltalán nem tartozik a régibb kerületek közé, mert hiszen 1800 körül alig volt 800 lakosa. Ezek is szétszórtan laktak a kertekben, a szántóföldeken és a szőlőkben.

Ami a területét illeti, annak egyik pontján, a mai Naphegyen, már Mátyás király idején kertek húzódtak meg, még pedig állítólag igen szép kertek. De azért Mátyásnak egykor híres királyi kertje, amelynek helyével még ma sincsenek egészen tisztában, még sem itt volt, hanem a pesti részen, valahol a Városliget körül. Azok, akik a Vár viszonyait ismerték, azt állították, hogy a királyi palotából a Krisztinavárosba több titkos alagut vezetett. Az egyik a Naphegyre, a másik pedig a Rácfürdőig. Egyes kutatók mondják, hogy a mai Naphegyen, amelynek hajdanán Nyárshegy volt a neve, a Mátyás király-féle kertben nemcsak konyhanövényeket, nemcsak díszvirágokat, de még különféle állatokat is tenyésztettek, aminek következtében az a nagyarányú terület be is volt kerítve. A kert közepén fejlődmi nyárilak állott, amely a nem épen megbízható adatok szerint márványból épült.

Ezt a királyi kertet a Budát elfoglaló és megszállva tartó törökök nem igen igyekeztek régi állapotában fönntartani, úgy, hogy később már csak a mai Szinkörig terjedt. A törökök ezzel a városrészszel nem sokat törődtek s csakis annyit tettek meg biztonsága céljából, hogy az egyik oldalról árokkal vették körül. Ez az árok a Rudasfürdőnél kezdődött s elhaladva a Vérmezőnél, meg a Pálffy-térnél, a Dunánál nyert befejezést. A konyhosok, akik leginkább a Várra fektették a fősúlyt, annak idején a Krisztinavárost jóformán csakis temetőnek rendezték be, ha mindjárt nem nagy mérvben is. A török temető a mai Krisztinavárosi templom helyén és annak környékén terült el, nem messze a zsidó temetőtől, amelynek helye a mai Pauler-utca táján lehetett.

Budavár visszavívása után Krisztinaváros új temetőt kapott és pedig a déli-vasut érdekési oldalával szemben, az Alkotás-utcában, ahova azokat a hősöket helyezték örök nyugalomra, akik a harcban elestek. Ebben a temetőben egy kis kápolnát is építettek, amely jóval tovább tartott, mint maga a temető, mert ezt a kápolnát csak akkor rombolták le, ami-

kor 1857-ben a déli-vasutat és annak pályaházát építették. De ekkor már nem mint kápolna, hanem mint műhely szerepelt, hogy utoljára egy kovácsmester verje benne a tüzes-vasat.

Meg kell említenünk, hogy az egyik kutató állítása szerint a Mátyás király kertjeül szolgáló dombot azért nevezték el Nyárshegynek, mert azt a területet, vagy annak egy részét a törökök kivégzési helynek használták s ott húzták nyársra azokat, akiket a hóhér kezébe adtak. Később, mikor a törökök kitakarodtak s amikor az a domb nem részesült többé abban a megtiszteltetésben, hogy az emberek ott húzzák nyársra, az a néhány polgár, aki ezt a területet megszállta és használta, igen sok napraforgót ültetett, hogy az olajkészítést haszonnal üzhesse. Ezek a napraforgók adták meg neki a mai Naphegy nevet, amint hogy erről keresztelték el később az oda fölvezető egyik utcát, amely most is Naphegy-utcaként ismeretes.

Talán mondani sem kell, hogy a Krisztinában, épen úgy, mint Pest és Buda többi részében, majdnem tisztán katolikusok laktak, akik más vallásfelekezetet, kivéve a ráckót, nem igen tűrtek meg. Ezek a buzgó katolikusok, amint többen gyülekeztek össze, rendszerint templomépítésre gondoltak s nagy buzgósággal igyekeztek, hogy imádkozási helyük legyen. Az a néhány száz ember, aki Krisztinavárosban lakott, már 1795-ben hozzáfogott a mai krisztinavárosi templom megépítéséhez s azt néhány esztendő alatt nyélbe is ütötte, hogy 1797-ben rendeltetésének átadja. Hofecker Ferenc főjegyzése szerint ebben a templomban a fizetett szentmisék száma évenként 2—3000 között váltakozott, ami elég csinos jövedelmet is jelentett. A templom mellett eleinte kisebb putriféle állott, hogy abban a kiküldött várbeli lelkészek megszállhassanak; de később már csinosabb paplakot építettek, mert 1821-ben plébánia lett a Krisztinaváros. Azt az emeletes és kertes villát, amely ez idő szerint szolgál a plébános lakásául, már a főváros építette és pedig 1886-ban.

A Krisztinaváros fejlődésével foglalkozók azt mondják, hogy a közbiztonság Pest és Buda különböző kerületeiben sehol sem volt botrányosabb, mint itt, ahol a késő esti órákban már senki sem merte elhagyni lakását. Ez a helyzet hosszú időn át tartotta magát, amit az is bizonyít, hogy a Vérmező környékén és a Városmajor-utcában még ezelőtt harminc évvel is gyalázatos volt a közbiztonság, ellentétben a jelennel, amikor ez a városrész szolgáltatja azt a kerületet, amelyben a vagyon és az emberi élet ellen legkevesebb merénylet történik.

Szólván Krisztinavárosról, teljes lehe-

tetlenség meg nem emlékezni a Vérmezőről és két nyilvános kertjéről. A Vérmezőt már 1700 közepe felé a katonai kincstár vette tulajdonába, körülbelül olyanformán, mint az Újépület telkét. Akkoriban még Generálisréznek nevezték. A Vérmező nevet azután kapta, amikor ott 1795-ben Martinovicsot négy társával együtt lefejezték. Bonfino történetíró szerint mikor Mátyás király Beatrix-szel egybekelt ezen a területen rendeztek tiszteletükre nagy harcijátékot. A Vérmező különben leginkább a katonák gyakorlatozási és részben táborozási helye volt. Szabályozását 1820 körül vitték véghez, amikor a közepén elvonuló ördögárkot szélső részére helyezték át s amikor a lecsapolást is keresztül vitték. Ha pedig nagyobb ünnepélyességek fordultak elő, akkor a Vérmezőt mindig igénybe vették. Az utolsó nagyobb népiünnepély 1896-ban ment itt végbe, amikor a millenniumi kiállítás alkalmából ökörsütést is rendeztek. Hogy a Vérmező mai állapota milyen, azt fölösleges volna elmondani.

A Krisztinavárosban helyet találó Városmajorról azt állítják, hogy az Budavár visszavívása előtt még mocsaras hely volt s annak első szabályozását a budai várparancsnok 1724-ben kezdte meg, hogy oda fákat ültessen s annak kert jellegét adjon. Mikor néhány évtized múlva ez a terület Buda város tulajdonába ment át, az akkori tanács elég érzékkel birt arra, hogy a lakosság, sőt részben a pestiek részére is ligetté tegye és pedig olyanná, amelyben a nép szórakozást találjon. Első sorban is megnagyobbította s az ültetést is intenzívebben folytatta. Az 1780-ik esztendőől kezdve már ott mindenféle népjátékok folytak, megelőzve azokat a mulatságokat, amelyek a pesti részen létesített Városligetben történtek. A Városmajor külső képe azóta alig ment át némi változáson. Ma is olyan mélyen fekszik, mint azelőtt feküdt s olyan nedves, mint annakelőtte volt. Körötte azonban utcák épültek modern házakkal, palotákkal, amelyeknek lakosai méltán elvárhatnák a mai tanácstól, hogy a Városmajor szebb és gondozottabb legyen.

A nyilvános kertek közé tartozik ez idő szerint az alagut közelében levő Horváth-kert is, amelyben ez idő szerint szinkör van és amelyben Krecsányi derék szintársulata tart níveis előadásokat. Ez a kert a mult század első felében gróf Nitzy tulajdona volt, akitől egy Horváth nevű ur birtokába ment át. Ez az akkoriban 14 holdnyi területen igazán remek kertet tartott fenn, ha mindjárt csak a maga kedvtelése céljából is. A kert közepe táján uri nyaraló emelkedett, a kertben pedig buja virágos ágyak találtak helyet narancs- és citromfák keretében, amiknek ma már csak az emlé-

ke vagyon meg. Ha valami rontotta ennek a kertnek a szépségét, az az ördögárok volt, amely keresztülment rajta s amelynek vize nem mindig volt kellemes szaga. A tulajdonos elhunytá után az örökösök nem sok gondot fordítottak erre a valamikor csodás szépségű kertre, amelynek nyaralójába 1838-ban a csanakok költöztek, akiket pesti hajlékukból az árvíz kiöntött. Őt esztendővel később egy Huber nevű szinigazgatónak jutott az eszébe, hogy a Horváth-kert elő részében szinkört kellene építeni s részint a varban, részint a Krisztinában lakókat szórakoztatni, persze német előadásokkal. Ez a bácsi a szinkört meg is csinálta, aminek következtében a mostani krisztinateri iskola mellett álló vendéglő nagyterméből a szintársulat a szinkörbe hurcolkodott. A Horváth-kert a függetlenségi harc lezajlása után került Buda város tulajdonába, amely időtől kezdve épen úgy használja a közönség, mint a Városmajort. Azóta, hogy ez a terület a főváros tulajdonába ment át, folyton kisebb-betűt. Elvettek belőle az alagut megnyitása után és elvettek belőle, mikor az Atilla-utcát szélesebbé tették. Egyik csücskét pedig a tornaegyletnek adták át, hogy azon a helyen épületet emelhesen.

A régebbi krisztinavárosi épületek között a Kalmárfy-ház volt a legkiemelkedőbb, amelyhez nagy kert tartozott lombos fákkal, három utcát határolva. Ezt az épületet 1851-ben gróf Karátsonyi Guidó vásárolta meg, hogy a mai Budapest legimpozánsabb főúri palotáját odaépítse.

Azok, akik a mai Krisztinavárost ismerik, vagy akik ott laknak s így tisztában vannak azzal, hogy mily kiterjedést nyert és hogy hány utca szeli keresztül-kasul, alighanem csodálkozni fognak, ha ide jegyezzük, hogy ennek a kies fekvésű városrésznek 1821-ben még csak négy utcája volt. Az egyik az Atilla-utcát, a másik a Templom-utcát (amely ma Krisztina-körut), a harmadik a Molnár-utcát (amelynek jelenlegi neve Karátsonyi-utca) és a Városmajor-utcát foglalta magában. Tizenhét esztendő kellett ahoz, hogy az utcák száma ismét öttel megszorodjék. 1837-ben ugyanis a már említett négy utcán kívül a Gelérhegy-utca, a Naphegy-utca, az Alkotás-utca, a Szent János-utca és a Koronaőr-utca nyílt meg.

Krisztinaváros arculatján a déli vasut elég erős változást okozott, ami különben természetesen is, mert hiszen ennek a vasutnak a sinjei a városrészt majdnem teljes szélességében keresztülvágják. Ott, ahol ma a teherpályaudvar áll, lombos kertek, szőlők voltak, amint volt egy tófele is, amely körülbelül ak-

kora lehetett, mint amekkorá a Horváth-kert. A vasut építéskor ezeket a kertterületeket kikapartították, amint hogy áldozatul esett a vasutépítésnek a Gyár-utca, sőt részben a Győző-utca is, amelyből ma már csak egy igen kis rész van meg. Ez a déli vasut, amely annak idején a környék ama részét ugyancsak megváltoztatta, még ma is igen nagy akadály a Krisztinaváros fejlődésének. Az igen hosszúra nyúló pályatesten át mindössze egy átjáró van a Márvány-utcán keresztül, ami azt is jelenti, hogy az ott lakók egy részének nagy kerülőket kell tenni. A hatóság annyit sem tudott mindeddig keresztülvinni, hogy hidakat emeltessen s ilyenformán a mai zsákutcáknak folytatást adhasson.

A déli vasuton kívül még más szépség-hibája is volt Krisztinavárosnak az ördögárok alakjában. Ez a be nem fedett, sokszor bűzös, sőt veszedelmes árok teljes egészében végig-húzódott rajta, hogy a felhőszakadások idején kiöntson és a közeli környéket veszélyeztesse. A hatóság hosszabb ideig nem érzett kedvet ahoz, hogy beboltozásával nagyobb költségbe verje magát s csakis 1874-ben szánta el magát arra, hogy az árok jellegét megszüntesse. Ez azután szerencsésen meg is történt s ma már az ördögárok a föld alatt halad körülbelül a Szarvas-térig, ahol vize, ha van, a Dunába ömlik. Mikor pedig ezt az árkot beboltozták, a munkálatok végrehajtásával új utca nyílt meg a tetején, az Árok-utca alakjában.

Megemlítjük még, hogy ott, ahol ma a Roham-, Atilla-, Pauler-utcák húzódnak végig, annak idején faraktárak voltak. A Mészáros-, a Lisznyai-, a Tigris-, a Nyárs-utcák helyén bort termeltek. A mostani Győri-, Táltos-, Csend- és Mozdony-utcák pedig szántóföldek voltak. Ilyen szántóföldön épült föl a Vöröskereszt-kórház, a tanítóképző, valamint a hülyék intézete is.

Végül pedig tétessék említés arról is, hogy ezt a városrészt Mária Terézia leányáról, Albert szász herceg feleségéről keresztelték el.

Új ösvényeken.

Amiről mi jogászok már több mint egy évtizede beszélünk, hogy természetellenes a fiatalságnak az értelmiségi pályára tódulása, hogy ez a pálya ma már az erős akaratúak és a tehetségesek részére is nagyon tövises, az utóbbi időkben nagyon megvilágosodott. Csak két esetet emelek ki. Az egyik, hogy egyetemi hallgatók ma már arra gondolnak, hogy ipari pályákon keressenek megélhetést. A másik az ügyvédszövetség megalakítása.

Mindkettő az egyéniség érdekének — bizonyos forradalmi kitörése.

A szellemi proletariátus göze már ott lappang társadalmunk középső rétegeiben, senki el nem vitathatja. Egy-egy szeleppel elcsukhatjuk ezt az — új elemet. Ámde az száz és ezer helyen fog magának utat törni, akár csak az erdélyi mezőkön leszorított metán-elem. Mert a nyomorúságot elvi kijelentésekkel elintézni nem lehet. Az előbb-utóbb ki fog törni száz szakadékból, hogy ugyanannyi helyen sebezze meg a nemzet testét.

Nézetem szerint, mielőtt még nagyobb bajok következnenek, egész közoktatási rendszerünket teljesen át kell gyurnunk. Még pedig sutba kell vetnünk a régi magyar klasszikus világ előítéleteit, valamint a német vaskalaposág útmutatásai szerint fölépített túlságos teoretikus rendszert. Az élet diadalmaskodik a Letű fölött. Hangsúlyozom, a betű és nem a tudás fölött. Mert hisz — valljuk meg az igazat — a mai u. n. tudományos pályákon a „Római jog“, a „Jogbölcsezet“, a „Politika“ csupán annyit jelent, hogy az illető olvasta ezeknek a tudományoknak a — befűit. Hisz aki ismeri a viszonyokat, tudja jól, hogy száz jogász közül négy-öt tanul úgy, hogy lelkének alkotórészévé váljék az illető tárgy eszményi része. A legtöbb csupán a professor unalmas könyvét látja. De nem hallja a tudomány hirdetőinek odaadó meggyőződését, lelkesedését. A legtöbb jogász ebből a lelkesedésből egy szeriennyit se visz ki az életbe.

Minek tehát az a nagy kálvária-járatás, alapvizsgák, szigorlatok, előkészítő puskák és egyéb torturák között? Azért, hogy minél több hazugságot gyártsunk a doktori diplomák kiadásával? Azért, hogy minél több proletárt ereszszünk szélnek, aki a részére lelketelő könyvek betűi között egyszersmind elveszti a gyakorlati munkássághoz való kedvét s letört energiával megy neki az életnek!

Itt tehát a sebet csak igen erős vágással lehet meggyógyítani.

Tanítási reformunkat a középiskolánál kell kezdeni. Még pedig legelőször az épületen.

Semmiféle középiskolát nem engednék a város falai közé építeni. A mai összes, városban épült gimnáziumok és egyéb középiskolák épületeit átalakíttatnám állami iparos-képző műhelyekké, amelyek vezetését elsőrendű technikusokra bízám. Úgy gondolom, abból a sok millióból, amit legtöbbszor sikertelen kísérletezés céljaira dobnak ki iparpártolás címén, egy jó részt ki lehetne hasítani erre a célra.

A ma létező gimnáziumokat, reál és polgári iskolákat pedig kitelepíttetném a városon